

FRANG GIZELLA

A belépő média szakos hallgatók beszédprodukcója és javításának lehetőségei

A Nyugat-magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Karán média szakos hallgatók képzése is folyik. A tantárgyak közül kiemelkedő szerepe van a beszédművelésnek, beszédtechnikának. Az órai munka azonban mindig a csoport felkészültségi fokától és beszédprodukcójuk minőségétől függ. Különböző évfolyamokban eltérő a hallgatók beszédprodukciónak minősége – nem csupán a sajtónyelvi, hanem gyakran a köznyelvi norma alapján is. Ebbe egyaránt beletartozik a fogalmazási készség, mondatformálás és a hangoztatás. A legszembetűnőbb hibának és zavarnak az artikulációs zavarok, az orrhangzósság, a normától eltérő beszédritmus, az úgynevezett sziszegő hangok (sz-z-c-zs-cs) elcsúszása, a raccsolás és a diszfónia (rossz helyen képzett hang) minősül. Jelen írásomban a média szakos hallgatói nyelvhasználat, beszédképesség állapotát kívánom felvázolni.

Bevezetés

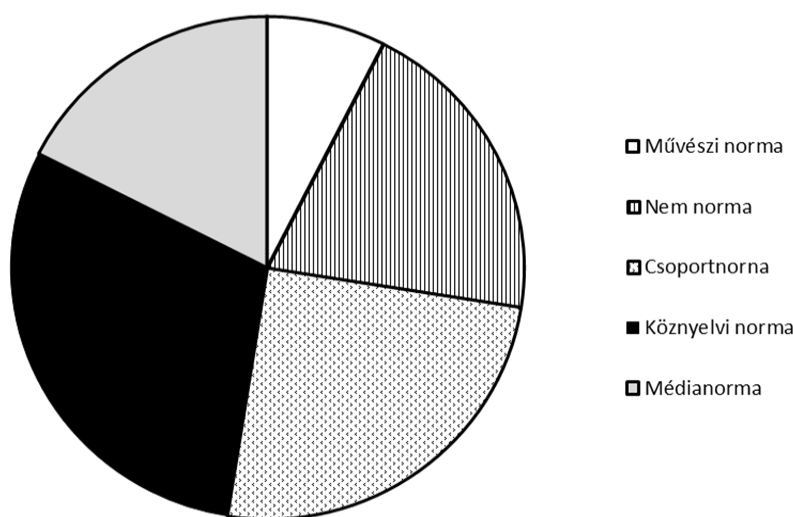
Kodály Zoltán különös szeretettel és tisztelettel fordult anyanyelvünk felé. Gyűjtőútjainak egyik fő tanulságaként fogalmazza meg: „*semmi sem jellemző annyira egy nyelvre, mint sajátos hangzása. [...] Megismerni róla a nyelvet már messziről, mikor a szót még nem is értjük. Minden nyelvnek megvan a maga hangszíne, tempója, ritmusa, dallama, egyszóval zenéje.*” Néhány sorral később így ír: „*a magyar kiejtést is tanulni kell, még a született magyarnak is. Ha nem csiszolja, újítja folytonosan, berozsdásodik*” (Kodály 1954, 59). A kiejtés romlásáról szóló tanulmányában a következőképp folytatja: „*az élőbeszéd magyarságának védelme és fenntartása éppoly életkérdés, mint a szókincsé és mondatszerkezeté*” (Kodály 1964, 294). Mit jelent ez? Hogy a nyelv megformálásának minősége rajtunk, használókon múlik. Külső hatás és belső késztetés adta tanulással változtathatunk rajta. Ebbeli kötelességünket hangsúlyozza nyelvész-zeneszerzőnk, és gondolatai ma is érvényesek.

Nyelvi és médianorma, társadalom iránti felelősség

Balázs Géza nyelvész írásai, tankönyvei a nyelvhasználat és a médiában való megszólalás kapcsolatát, minőségét tárgyalják. *A média nyelvi normája* című írásában a következőképpen összegezi: „*megkísérlem objektív eszközökkel megközelíteni a nyelvi norma, szépség,*

médianorma stb. feltételezett jelenségét. A tudománynak ugyanis meg kell kísérelnie a nehezen körüljárható jelenségek leírását is” (Balázs 1999. o.n.). Balázs szerint a magyar viszonylatban Buda Béla 1979-ben írt először arról, hogy egyes országokban külön „rádiós vokalizáció” tapasztalható. Ez egyszerre jelent beszédstílust és hangvételt, amit ma összefoglalóan tömegkommunikációs beszédnek nevezünk. Ez azért sajátos média-jelenség, mert a tömegkommunikációban csekély a visszajelzés; a beszélő az előadó hanghordozását és attitűdjét próbálja megvalósítani, amire csupán a szűk – elsősorban a közszolgálati médiában meglévő – szakmai kontroll lehet hatással.

A rádiós beszéd során sokkal szélesebb skálájú hangon, amplitúdóval, erőteljesebb artikulációval, nagyobb érzelmi telítettséggel kell beszélni, mint a személyes kommunikációban, hiszen a csupán „természetes beszédtonus” (Balázs 1999. o.n.) színtelen, nem elég hatásos, mondhatnánk: unalmas. A mai tömegkommunikációs nyelvben mégis gyakran előfordul, hiszen a beszélő ezzel próbálja az objektivitás látszatát kelteni. A kereskedelmi médiában hallható ennek ellentéte is, ami túlhangsúlyozásai miatt már-már rikkancs-beszédnek nevezhető. Ide sorolhatjuk még a magyar nyelv hangsúlyozásával nem harmonizáló beszédtempót, hangnyújtásokat vagy éppen hangrövidítéseket is. Éppen ezért kell beszélni – Balázs Géza szóhasználatával – „a médianormáról” (Balázs 1999) (1. ábra).

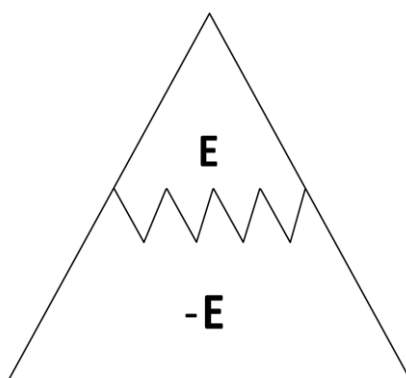

1. ábra: Balázs Géza nyelvi norma – felosztása

Forrás: Balázs 1999, o.n. - alapján

Az 1. ábra szerinti kördiagramon látható, hogy a médianorma a köznyelvi és a művészi norma között helyezkedik el. Ez a norma a médiaprivatizáció (1989–90-es rendszerváltás) előtti nyelvhasználati elvárást követi, ami a '60-as évek nyelvművelésén alapuló (Péchy

Blanka, Lőrincze Lajos, Deme László), a közszolgálati médiában – elvileg – ma is létező nyelvi követelményrendszer. Egyaránt vonatkozik a nyelvi megformáltságra, a stílusra, az artikulációra és a megfelelő hangsúlyozására. Balázs Géza a médiák típus szerinti szétválásához köti a kongruens és nem kongruens nyelvhasználatot, és a médianormát két változatra bontja (2. ábra): emelkedett és nem emelkedett médianormára. Az emelkedett elsősorban a közszolgálati, míg a nem emelkedett a kereskedelmi médiákra jellemző. E kettő együtt erős hatással van a mindennapi köznyelvi normára.

2. ábra: Balázs Géza emelkedett és nem emelkedett médianorma-felosztása

Forrás: Balázs 1999, o.n.

Balázs a jelenség történeti hátterét vizsgálva megállapítja, hogy „mindazokban az országokban felbukkan ez a jelenség, ahol korábban állami, központi („közszolgálati”) médiumok alakítottak ki egy sajátos normát, majd megjelentek a kereskedelmi médiumok – látványosan, feltűnően megkülönböztethető nyelvi jegyekkel (stílussal)” (Balázs 1999, o.n.).

Azonban ma már nem lehet általánosítani, hiszen az elmúlt 25 évben változott a két nagy médiacsoport nyelvhasználata is. Vannak a hagyományos közszolgálati stílust követő kereskedelmi csatornák (Hír Tv, Echo Tv, ATV) és vannak a közszolgálati csatornákon is a „nem norma” kategóriába sorolható műsorok (FÁBRY, Irigy Hónaljmirigy show, *Magyarország, szeretlek*). Természetesen mindezt a tapasztalható hallgatói ingerküszöb-változás is befolyásolja. Nagyon heterogén közönséget kell kiszolgálnia a médiának, ezért nyelvileg is idomulni kell – legalábbis a hallgatottsági mutatókra hivatkozva ezt szajkózza a médiák többsége. Pedig a média is példa, ízlést formál. Éppen ezért fontos a rádiókban, televíziókban megszólalók felelősségét hangsúlyozni anyanyelvük és a nagyobb közösség nyelvhasználatát illetően is. A felelősségről beszélve megemlíthetjük a pedagógusokét is, hiszen ők nevelik a jövő nemzedékeit – többek között a beszédre.

Médiaszereplők és pedagógusok felé is alapvető nyelvhasználati elvárás tehát a tiszta artikuláció, beszédhiba-mentesség, megfelelő hangerő, valamint az intonáció (hangszín-, hanglejtés; hangfekvés-váltások stb.) helyes alkalmazása. Wacha (1992) a totális kommunikáció alpontjában tárgyalt nonverbális kommunikáció összetevőjeként a nyelv zenei eszközeinek hallgatóra gyakorolt hatását – az érzékelés alapján – pontokba szedve összegzi: „hangszín és váltásai: -kemény, meleg, rideg hang, - ellágyuló, megkeményedő hang, - csillogó, vidám hang stb.; Hangerő és váltásai: - halk, hangos beszéd, - kiabálás; - hangterjedelem és váltásai: - monoton beszéd, - dallamos beszéd, - emelt hang, -dörmögés; ritmus és váltásai: - lendület, - unalom; szóválasztás, mondat- és szövegszerkesztés, töltelékszavak és stílus: - pontos szóhasználat: szakértelem, célratörés, - sok töltelékszó: készületlenség stb. ” (Wacha 1992, 34).

Mintha Wacha megállapításait figyelmen kívül hagynák a ma megszólalók. „A közlés minőségét, érthetőségét háttérbe szorítva a slampos, renyhe, hibás beszédet szuszakolták be a közmegegyezés centrumába” – nyilatkozta a közelmúltban Aczél Anna műsorvezető-bemondó, az Anyanyelvi Képernyő és Mikrofon Bizottság tagja (Aczél 2012). Ugyancsak ő ismerteti az Anyanyelvi Képernyő és Mikrofon Bizottság legfrissebb megállapítását a médiában megszólalók beszédéről: „ritka az egészséges, telt, hajlékony hang, feltűnően sok a kiforratlan orgánus. A korábban kizáró oknak számító fej- vagy orrhang teljesen elfogadottá vált. Rengeteg a hangzóéjtési és ritmusbeli probléma. A raccsolás ritka, de a sisegés és pöszeség mindennapos. A beszélők többsége rövidíti a hosszú hangokat. A gyorsuló tempó miatt gyakoriak a hangzó-, sőt a szótagkiesések is” (Aczél 2012). Pedig a nyelvi hibák mélyebb okokat fednek. Vékássy László (1994) erről a következőt írja: a hagyományos kommunikációs „rendszer bármelyik elemének pontatlan működése, a szokástól való eltérés, kommunikációs zavart eredményez” (Vékássy 1994, 13). Azért fontos a tisztán ejtett, pontos képzésű beszéd, mert a „beszéd a magatartás, a személyiség kifejezője, képviselője, a beszéd milyenségétől az általa közvetített gondolat, szándék, érzelem, a hatás milyensége függ [...] Ezért helytelen beszédhibákról beszélni, a szakszerű megnevezés [...] a beszédmagatartás zavara” (Vékássy 1994, 13). Négy nagy hibacsoportot külön is kiemel: a hadarást, a hallható beszédlejtést, a jellegtelen hangot és az inadekvát hangerőt. „A hadaró, gyors beszédű ember személyisége jól jellemezhető: élénk reakciókészség, gyors, felületes, ún. hibázó gondolkodás, az érzelmi-indulati élet, a testműködés felfokozott, a hangformálás zárt és pontatlan, amiben nincs idő a hangok-gondolatok beszédbeli kivitelezésére. [...] A gyors, hadaró beszéd javítása nem beszédtechnikai feladat, hanem személyiségkorrekció kérdése. [...] A hang dinamikai változása az egyik leggyakoribb eszköz az érzelmek kifejezésére [...] minden

kultúrának megvan a maga jellegzetes artikulációs hangereje. [...] A mérsékelten hangos és lágy hanghatások váltakozása, a csend a figyelmet felkelti és leköti” (Vékássy 1994, 14–18).

Bár a fenti megállapítás a beszéd „legfülbeszökőbb” tulajdonságait taglalja, érdemes a nyelvi problémákról még a konkrét elemzések előtt néhány szót ejteni. Lanstyák István (2007) a rögzített nyelvi problémákat jellegük szerint több csoportba sorolja, amiből most a riporterire vonatkozó megállapításokat emelem ki, feltételezve, hogy a beszélő ép beszéd szervekkel és ép idegrendszerrel rendelkezik: stílus, nyelvhelyesség, nyelvi hiány, nyelvbeli hiány, akadályoztatás, tévesztés. Ahogy Lanstyák (2007) ezt bővebben is kifejti: „*1. stílus (mikroszinten nem megfelelő stílusértékű nyelvi forma használata, makroszinten nem megfelelő nyelvváltozat vagy nyelv használata); 2. nyelvhelyesség (a nyelvművelők által helytelennek minősített elem használata); 3. nyelvi hiány (mikroszinten a szükséges nyelvi forma nem ismerete vagy felidézésének nehézsége; makroszinten egy nyelvváltozat vagy nyelv nem ismerete); 4. nyelvbeli hiány (mikroszinten a nyelvi rendszerben eredendően meglévő tökéletlenség, többértelműség, bizonytalanság; makroszinten a beszélők számára szükséges regiszterek hiánya); 5. akadályoztatás (mikroszinten egy nyelvi forma használatának korlátozása vagy tiltása, pl. tabuisztikus okokból; makroszinten egy nyelvváltozat vagy nyelv használatának korlátozása tiltása, pl. politikai okokból); 6. tévesztés (különböző típusú nyelvbortlások, ill. agrammatikus szerkezetek, mondatok stb. véletlenszerű használata)”* (Lanstyák 2007: o.n.). A felsorolásból kitűnik, hogy a nyelvi norma egyszerre makro- és mikroszintű. A makroszinthez tartozik a társadalmi elvárás, a közösségi (nemzeti) nyelv és a kulturális hagyományok – ide sorolhatjuk a szakmai hagyományokat is. A mikroszintű hibákhoz a személyiségből, illetőleg a képzés hiányából fakadó tévesztések sorolhatók. Balázs Géza médianorma-megfogalmazását a fentiekkel összhangba hozva megállapíthatjuk, hogy a Lanstyák által leírtak a balázsi „nem-norma” fogalmának jellemzőit tárják fel.

Már Balázs Gézánál is láthattuk, hogy a nyelvinorma-felosztás kisebb hányadába tartoznak a stilisztikai és nyelvhelyességi, valamint beszédtechnikai hibák, ugyanakkor tudjuk, hogy ezek a legfeltűnőbbek a közszereplők mindennapi nyelvhasználatában. Márpedig – ahogyan manapság használatos megnevezésük (köz-szereplők) is mutatja – ők a nagyközönség előtt használják anyanyelvünket, ezzel együtt formálják a hallgatóság nyelvi ízlését, beszédmódját. Megtanulhatják uralni a tempót, a hangot, a hanglejtést, csiszolni stílusukat, alakítani fogalmazási készségüket, magabiztosabbá válhatnak kommunikációs helyzetekben. Viszont „*az elmélet és a gyakorlat együtt adja a lehetőséget, hogy valaki a riporterire mesterséget megtanulja. De csak a kettő együtt*” (Vékássy 1994, 4)! Csak jó

beszédkészségű, hangját megfelelően használó pedagógus állhat gyermekek elé, s ez a képzett beszéd a kíváncsi rádióban, televízióban is. Pedagógiai munkák sokasága taglalja a gyermek nevelésében a minta alapvető szerepét, valamint az utánpótlást mint legfőbb tanulási módszert (Gödéné 2005). Ez nemcsak a kisgyermek, hanem a felnőtt esetében is így van. Ahogyan a pedagógus (kisgyermeknevelő) esetében is minden kommunikációs jellemző az anyanyelvre épül (beszéd, megértés, gondolkodás), a médiamunkásnál is. Ezért egyformán fontos a pedagógus, valamint a médiamunkás–írástudók felelőssége, hiszen az az újságírók (médiamunkások) esetében az egész társadalommal szemben fennáll! Ma különösen, amikor a beszéltnyelvűség soha nem tapasztalt mértékben áraszt el bennünket.

A felelősség nyelvhasználati kérdésben több aspektusból is szemlélhető. Wacha Imre (1994b) ideológiai, etikai, gondolkodásbeli–magatartásbeli, értelmi–érzelmi felelősségről, valamint nyelvisztizikai, szövegformálási tudásról (Wacha 1994a) egyaránt beszél. Hangsúlyozva a média nevelő hatását, a rádiós megszólalást ugyanolyan komplexen kell tekinteni, mint a művészi megfogalmazást. Ahogyan József Attila is tette költői hitvallásában:

*„Én egész népemet fogom
nem középiskolás fokon
taní-
tani!”* (József é.n.)

Buda Béla következő gondolatai az oktatás lényegét fogják meg: *„a befogadó személyiség sajátosságai és a társadalmi erőviszonyok, amelyekben kommunikációja zajlik, fontosabb determinánsai lehetnek a kommunikáció befolyásolásának, mint a kommunikátor kongruenciája. Míg azonban ezeken a körülményeken alig lehet változtatni, a kommunikátor hatásának tényezői változtathatók, fejleszthetők, és egészében véve ennek a fejlődésnek is nagyok a társadalmi követelményei”* (Buda 1986, 209). Hozzátehetnénk: következményei is. Az előbbieken leírtak miatt fontos, hogy az oktatás a média szakos hallgatók nyelvhasználatának tudatosítását, nyelvi igényességük kialakítását, szűkebb és tágabb környezetük iránti felelősségük hangsúlyozását előtérbe helyezze.

A vizsgálatom célja éppen ez a nyelvhasználati-beszédtechnikai tudatosítás. Nem csupán egy állapotot rögzít, hanem – az önismeretre alapozva – a beszédtechnikai sajátosságok elemzésével felhívja a figyelmet az esetleges hibák kijavításának szükségességére, lehetőségeire.

A beszédtechnika és jellegzetességei

A magyar nyelv alapvető beszédtechnikai jellegzetességei a nyelv zenei elemein (hangerő, hangsúly-hanglejtés, ritmus, hangszín) keresztül mutatkoznak meg, ezekhez társul a kiejtés. Maga a beszéd technikailag élettani, valamint tanult jellemzőkre bontható. Az előbbibe sorolandók az ép beszédszervek, az ép érzékszervek (ld: hallás), az ép idegrendszer (a nyelv létrehozásának, megértésének neurológiai háttere), illetve a hármas asszociációra való képesség. A tanult elemeket a szupraszegmentális elemek és az artikulációban megtestesülő hangok alkotják. Pszichológiai oldalról a tanulási folyamatot segíti a megfelelő beszélő környezet és a motivált pszichés állapot (Hernádi 2006; Gósy 2004, 2005).

A beszédet sokan, hasonlóan definiálták. A magyar hangok legújabb számítógépes időtartami statisztikai elemzése kapcsán Olaszi Gábor ezt a következőképpen pontosítja: „*A beszéd a nyelv hangzó formája. Akusztikai szerkezetének gazdag tartalmát az adott nyelv határozza meg*” (Olaszy 2006,11). Nem véletlen tehát Kodálynak (1938) a nyelv hangzásáról szóló megállapítása, s az sem, hogy Csajághy György (2012) karakterológiai szempontból sajátos és összefüggő ritmusrendszert mutatott ki a magyar beszéd és a népzene összehasonlításával.

Mindezek alapján összegezhetjük, hogy a beszélt nyelv legjellemzőbb megnyilvánulási formája a ritmus. A ritmust pedig a hangoztatás és szünetek szabályszerű váltakozása adja. Ezt csupán csak telíti a hangszín, értelmezi a hanglejtés és hangerő, bár ez utóbbiak befolyásolják a hang időtartamát is. A kommunikációs megértéshez azonban ez utóbbiak, a nyelv zenei elemei is szükségesek. Kiemelten érvényes ez a médiában elhangzó beszédre.

A nyelv sajátos ritmusa nem egységes, mégis jellemzően nyelvenként egyedi. Olaszy megerősíti, hogy a nyelvre jellemző ritmust a beszélők saját egyéniségüknek megfelelően, de bizonyos határok között mozogva teremtik meg (Olaszy 2006). A beszéd zenei elemei mellett a hang keletkezési helyéről sem szabad megfeledkezni, ha a megfelelő kiejtést vizsgáljuk. A szakirodalom középhangsávnak nevezi azt az intonációs tartományt, ahol a hangok ideális erővel, a hangszálakra gyakorolt fölösleges prés nélkül megszólaltathatók, s amelyen belül kellő hangszínjátékra van lehetőség. A középhangsáv megtalálása egyéni gyakorlást igényel. Ehhez járul a megfelelő légzéstechnika, rekeszizom-használat, amivel tartást adunk hangunknak. A támaszon kívül a gondolatívek hangoztatásának is ez az alapeszköze (Hernádi 2006). A közönség egy része nem értékeli, és nem figyeli tudatosan a médiaszemélyiségek

nyelvhasználatát, pedig az a háttérrádiózás, háttértévészés során „bevésődik”, és mindennapi nyelvhasználatunk része lesz.

Beszédtechnika a médiaszakos hallgatók oktatásában – felmérés

Hangsúlyos szerepet kap a beszédtechnika a média szakos hallgatók oktatásában, bár a féléves tantárgynál időben több órára volna szükség – a megszerzett ismeretek, a beállított artikulációk stúdiókörülmények közötti megerősítése miatt. Az órák hatékonysága kis csoportlétszámokkal tartható, de emellett sok otthoni gyakorlásra van szükség. A félév végi számonkérésben az elméleti ismeretek és a beszéd technikai megvalósítása egyaránt számít. A következő fejezetben ismertetett kérdőíves kutatásba az 1. és a 2. évfolyamos hallgatókat egyaránt bevontam. A kezdők számára a korábbi nyelvtani ismeretek és az első órák beszédtechnikai tapasztalatai jelentettek fogódzót, a másodévesek mögött viszont már beszédtechnikai kurzus és stúdiógyakorlat is állt. Ugyan a stúdiómunka nem az ejtésre fókuszált, viszont ismerkedhettek saját mikrofonhangjukkal, s igényességük mértéke szerint gyakorlással alakíthattak rajta. A kutatást megelőző legfontosabb kérdésem az volt, hogy önismereti szempontból vajon hogyan vélekednek saját beszédjükéről a hallgatók. Miként változik meg ez a vélekedés a felvett hangminta meghallgatása után? Feltételeztem, hogy a másodévesek hibásabbnak érzik beszédüket, mint az valójában, így az első és a második felmérés között csökkenő tendenciát kell majd látnunk. Az elsőévesekről úgy gondoltam, kevésbé tartják hibásnak beszédüket, mint amilyen, így a rögzített beszédprodukciók meghallgatása után több hibát ismernek majd fel.

A hallgatókkal végzett felmérés részben kérdőíves, részben a hangzó nyelv (saját beszédprodukció) megfigyelésén alapult. A MR Nyelvi Bizottsága által megfogalmazott és Balázsnál (1999) sorba szedetten megtalálható legfontosabb követelményeket a hallgatók már tanulták, a kérdőívbe a beszéd technikai részéből csupán a kiejtésre vonatkozó legjellemzőbb megállapítások kerültek be. A 18 kérdés a hangzók hibás ejtéséről szólt. Azokról, amelyek javíthatók. Nem vettem ide a beszéd szerv-, halló szerv-fejlődési hibákat és a neurológiai alapú beszédhibákat, hiszen ezekkel nem nyertek volna felvételt a hallgatók. A téma nagysága miatt nem vettem fel a kérdőívre a szöveghangosításhoz szükséges mondat- és szövegfonetikai elemeket (pl.: zenei elemek, beszéd légzés, rekesztámasz), a mássalhangzótörvények helyes ejtését, a helyesen értelmező szövegfelolvasást, szövegmondást; a szöveghangosítás akusztikai építkezésére vonatkozó előadói–felolvasói készséget és az adott témához, szituációhoz (rádiós szerephez) illő (adekvát) beszédstílust sem. Úgy vélem, ezekkel

mindaddig nem érdemes foglalkozni, amíg a hangok ejtése nem biztos, hiszen amíg részletek csiszolása vonja el a hallgató figyelmét a szöveg meghangosításának technikai megoldásaitól, addig hosszabb szövegek kifejező olvasását nem szerencsés felmérésben megkövetelni.

A kérdőív 18 kérdése a következő volt:

1. Selypítés (szigmatizmus): $sz \sim z \sim c$, $s \sim zs \sim cs$
2. Az l hiba (lambdacizmus) (általában kihagyás)
3. Raccsolás, (rotacizmus), az r hang ejtésének hibája
4. A k (hangcsere: $k \rightarrow t$) és g hiba (hangcsere: $g \rightarrow d$, $g \rightarrow t$, $g \rightarrow k$)
5. Az f, v hiba (hangcserék: $f \rightarrow p$ ill: $v \rightarrow f$, $v \rightarrow b$, $v \rightarrow p$)
6. A ty, gy, ny hiba (hangcserék: $ty \rightarrow t$; $gy \rightarrow ty$, $gy \rightarrow d$, $gy \rightarrow t$; $ny \rightarrow n$.)
7. A b, d hiba (hangcserék: $b \rightarrow p$, $b \rightarrow p$; $d \rightarrow t$, $d \rightarrow gy$;))
8. A h hiba (kihagyás: $hajó \rightarrow ajó$, $hát \rightarrow át$.)
9. A j hiba (hangcsere vagy hangkihagyás)
10. Az ö, ü hiba (mindig hangcsere: $ö \rightarrow o$; $ü \rightarrow u$;))
11. A p, t, m, n hangok – elhagyás, rossz képzési hely;
12. Pöszeség; (részleges pöszeség: r és l, vagy sz-z, dz)
13. Orrhangzósság;
14. Zárt–nyílt ejtés;
15. Hosszúság–rövidség megfelelő hangoztatása (magánhangzók, mássalhangzók);
16. Hadarás;
17. Lassú, vontatott beszéd;
18. Dadogás.

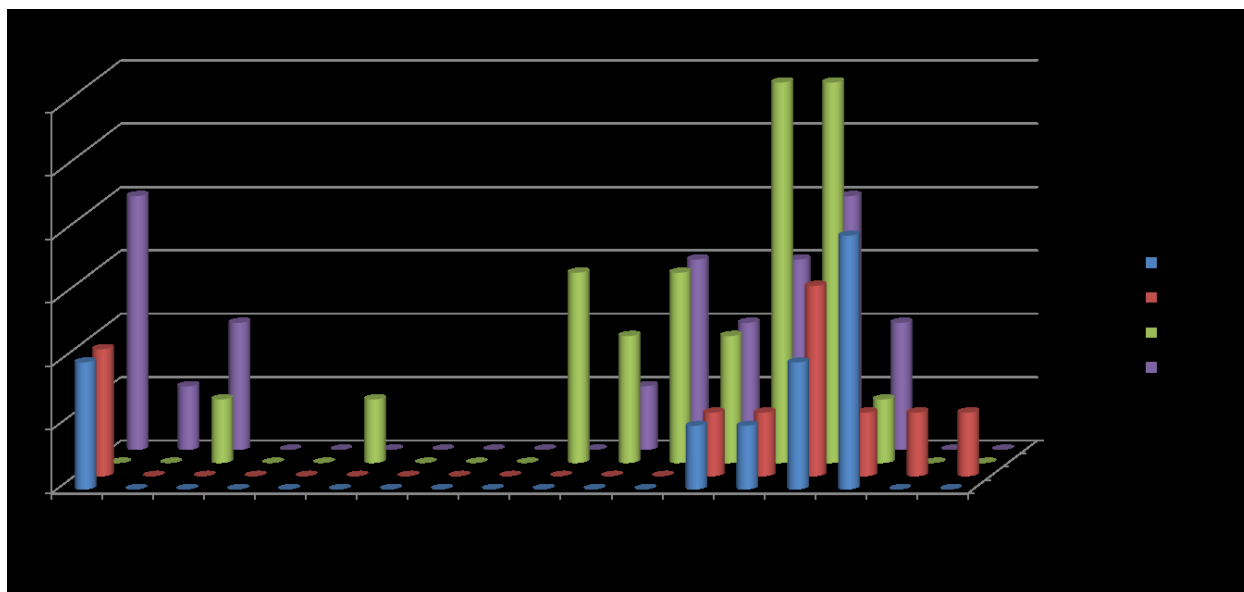
Felhívtam a hallgatók figyelmét arra, hogy a 2. és a 4–10. pontokban szereplő hibák nem alapvető beszédhibákra, hanem jelenlegi érzett és a hangminta lejátszása utáni hallott beszédállapotokra vonatkozik. Tehát itt a felületes artikuláció miatt jelentkező tévesztésekkel kell számolni, hiszen a felmérés idején, szinte még a tanév elején, kevésbé rutinosak az első évfolyamos hallgatók, a beszédprodukcióval járó izgalmat még nem sikerült kiküszöbölniük, így a belső feszültség miatt felgyorsuló vagy pongyolává váló artikulációban gyakran ezek a hangok elhalkulnak, kiesnek.

A 18 kérdést papír alapon kapták meg a hallgatók. A kitöltés anonim volt. Az egyes megállapítások alatt szereplő igen vagy nem aláhúzásával kellett véleményt mondaniuk saját beszédjükéről.

Ugyanezt a kérdőívet töltötték ki a második évfolyamos hallgatók is, hogy össze lehessen hasonlítani az elsőévesek válaszaival. Számukra a kérdéssor már nem csupán az ejtéstevésztés felmérése volt, hanem önértékelés és önismereti teszt is, hiszen feltételeztem, hogy a lezárt beszédtechnikai kurzus és abszolvált médiagyakorlat után élesebb, „médiás” füllel figyelik saját hangjukat, s veszik észre és tartják hibának a „hibaközeli” jelenségeket is. Hibaközelinek azt az elvárttól eltérő ejtésbeli különbséget nevezem, amely az átlagos hallgató számára nem észrevehető, de a gyakorlott bemondó-riporter számára feltűnik. E tévesztés oka lehet a kellő gyakorlás hiánya (melyre nem csak a kurzusok idején van szükség) és a mikrofonláz is.

A válaszokat Excel-táblázatba rögzítettem, majd statisztikai módszerekkel számítógépes grafikonokat készítettem. A grafikonok értékelésekor jól láthatóvá vált, hogy a saját beszédhangzás-értékelésben az I. és II. évfolyamos hallgatók (összesen 16 hallgató) a 18 tévesztésből, illetve hibából mindössze hetet jelöltek meg. Az I. évfolyamosok 5 hibát, a II. évfolyamosok 7 hibát véltek felfedezni a saját beszédjükben. Összesítésben a hibák a következőképpen alakultak: selypítés – 4 igen (25%), orrhangzós beszéd – 2 igen (13 %), zárt–nyílt ejtés – 2 igen (13%), hosszú–rövid magánhangzók, mássalhangzók helytelen ejtése – 4 igen (25%), hadarás – 5 igen (31 %), lassú, vontatott beszéd – 1 igen (6 %) és dadogás 1 igen (6 %). Természetesen ezek az értékek nem azt jelentik, hogy minden hallgató valamiben hibásnak vélte a megszólalását. Vannak értékek, amelyek több hallgatónál is szerepeltek, s voltak hallgatók, akik tévesztésmentesnek értékelték saját beszédjüket.

Következő alkalommal egyenként hangmintát rögzítettünk. A II. évfolyamosokét a soproni Nap Rádió stúdiójában, rádiós felkonferáló szöveggel, az elsőévesekét szemináriumon, rádiós felvevővel, két szövegrészlettel, melyből egyik hír, a másik szépirodalmi részlet volt. Ki-ki a saját hangmintáját megkapta, otthon is meghallgathatta, majd közösen megbeszéltük a hallottakat, és az üres kérdősorokat újból kitöltötték. Az anonim válaszokat ismét számítógépre vittem, és az eredményeket összesítve rajzoltam meg a következő oszlopdigramot (3. ábra).

3. ábra: I–II. évfolyamos hallgatók beszédprodukciónak önértékelése

Az ábrán a vízszintes tengely a hibákat mutatja. Az 1. vízszintes sor (kék) az elsőéves hallgatók beszédbeli önképét mutatja (1. kérdőív): azokat a beszédhibákat/tévesztéseket, amelyeket felfedezni vélték saját beszédjükben. A második vízszintes sor (piros) a másodévesek véleményét tükrözi. A harmadik vízszintes sor (zöld) az elsőévesek felvett és meghallgatott beszédének értékelése, a negyedik sor (lila) ugyanez a másodéveseknél. Érdekes, hogy a hangzó szövegek visszahallgatása után nemcsak a másodikosok, az elsősök is több hibát fedeztek fel saját hangjukban, mint korábban. A vélt hibák sorából az elsőéveseknél kiesett a selypítés, új hibaként jelent meg a raccsolás, a *ty*, *gy*, *ny* slampos ejtése, elnyelése, az *ö*, *ü* hangzásban gyenge ejtése, a *p*, *t*, *m*, *n* mássalhangzók alulartikuláltsága, valamint a pöszeség (hibás helyen képzett *sz*, *s*). Négy helytelen ejtést maradt (orrhangzósság, a normától eltérő zártság–nyíltság, a hosszú, illetve rövid hangzók nem megfelelő hangoztatása, valamint a hadarás). Így végeredményként kilenc olyan ejtészhiba hallatszott, amire kiemelten figyelniük kell a gyakorlás során.

A másik csoport a felmérés önismereti részében bejelölte a selypítést, orrhangzósságot, a zártság–nyíltság normától eltérő ejtését, a hosszú, illetve rövid hangzók nem megfelelő hangoztatását, a lassú beszédet, valamint a hadarást. A kontrolltesztben többen hallották selypítőnek és raccsolónak magukat, mint korábban, viszont a lassú, valamint a dadogó szövegmondást nem igazolta náluk sem a hangfelvétel. A szöveg meghallgatása után egy hallgató hallott *l*-hibát, egy pöszeséget a saját beszédében, volt, aki a *p,t,m,n* konsonánsok ejtését nem érezte megfelelőnek, ugyanannyian hallották ki saját beszédükből az orrhangzósságot mint korábban, hárommal csökkent a hosszúságot–rövidséget nem kellően

hangoztatók száma, csökkent a zárt és nyílt beszédet nem megfelelően alkalmazóké is, és kétszeresére nőtt a hadarók száma. Az első teszt hibáiból kettő itt is kiesett, négygel viszont nőtt a felismert hibák száma, így összesen kilenc ejtéshibára kell odafigyelniük a másodéveseknek is. Saját előfeltevésemmel szemben nőtt tehát a hangminták meghallgatása után a hibák száma, ami azt jelzi, hogy folyamatos gyakorlással és (ön)kontrollal lehet csak az ejtéstévesztéseket kiküszöbölni.

A hibák kijavításának lehetőségei, a beszédtechnikai gyakorlatok felosztása és céljai

A beszédtechnika órák elméleti ismeretei mellett nagyon sok gyakorlásra van szükség. A meglévő óraszámokon belül ezt nehéz arányosítani. A különféle beszédképesség-fejlesztő gyakorlatok órai ismétlése mellett nélkülözhetetlen az otthoni gyakorlás. Ezt a memoriterek és a szöveghangosítási gyakorlatok kikérdezésével, valamint a vitálkapacitás fejlődésének mérésével tudjuk ellenőrizni.

Az órán és az otthoni készülésben használatos gyakorlattípusok a következők: lazítógyakorlatok, légzőgyakorlatok, artikulációs gyakorlatok, koncentrációs gyakorlatok, memoriterek, vitálkapacitás-erősítők és szövegolvasást segítő komplex gyakorlatok. (Az itt szereplő szövegek általánosan ismert és használt gyakorlatok, többek között nemcsak Hernádinál (2006), Wachánál (1997), hanem Montágh Imrénél (1989) is szerepelnek. Vannak gyakorlatok, amelyeket beéneklésnél is alkalmaznak, másokat rádiós beszédtechnika órán tanultam, a pontos forrásukat nem ismerem, de használom az óráimon. Néhány gyakorlatot kombináltam, és más-más típusú gyakorlatok közben is alkalmazom. Ezeknél a társított technikát is megjelöltem. Azért gyűjtöttem ide ezeket a gyakorlatokat, hogy végigkísérhető legyen az a folyamat, amelynek során a belépő, különböző beszédtechnikájú média szakos hallgatók a kurzus során begyakorolják, rögzítik a helyes levegővételt és artikulációt.)

A lazítógyakorlatok a teljes test kilazítását szolgálják (váll: felhúzás–leengedés; mellkas: behúzás–kiengedés; törzs: laza körzés, döntés; has: feltölteni levegővel, kitolás – kifújás, behúzás; fej–nyak: körzés, lazítás; áll: ejtés, lazítás). Ezek a gyakorlatok a légző– és beszédtechnikai gyakorlatok közben is alkalmazhatók.

A légzőgyakorlatokkal meg lehet találni az egyénre jellemző középhangsávot és mellhangot, ki lehet alakítani a rekeszlégzést, tudatossá lehet tenni a levegővel való gazdálkodást. Órai és otthoni gyakorlásra egyaránt alkalmazhatók, idő hiányában órán csak elsajátítják a hallgatók az alaptechnikát, otthon kell gyakorolniuk. E gyakorlatok sorába tartozik a laza alapállásban beszívott levegő laza és hosszan tartó kiengedése (szájon és orron

át egyszerre). Ugyanez rekesznyomással, több levegőrészlettel. Ide sorolható a következő gyakorlatcsokor is: kutyalihegés ritmikusan és ritmusváltozással (gyors belégzés, hosszú kilégzés), lufifújás (levegővétel a szájon és orron egyszerre, koncentrált, erőteljes kifújás), pihefújás (könnyed, de koncentrált levegőkifújás).

A következő – rádiós beszédtechnika órán tanult – *á* vokálisokat tartalmazó versike a középhangsáv megtalálását és az egyenletes, egybefüggő hangoztatást is elősegíti, miközben lehetőség van a mássalhangzók kiejtésére koncentrálni, magasabb szinten a hangerővel is játszani:

Ádám bátyám

Pávát látván

Száját tátván

Lábát rántván

Pávává vált.

Az artikulációs gyakorlatok azonos hangok helyes képzésének begyakorlását teszik lehetővé különböző hangkörnyezetben. Céljuk a magánhangzók és mássalhangzók pontos artikulációjának, a hangkapcsolatok szabályos ejtésének gyakorlása, az adekvát beszédritmus megteremtése és a pergő, tiszta szövegmondás elérése. A zenei életben beéneklésként használatos hangsorok a beszédben is jól működnek. A példában szereplő ritmusos gyakorlatban elsősorban a bilabiális és a dentalveoláris zöngés hangokra, valamint a különböző helyű és mélységű vokálisokra kell koncentrálni (pl: *Men-nem-men-nem mene-mene-mene-mene menn... / Man... Mán... Min... Mén... Mon... Mön... Mun... Mün...; Má-mé-mí-mó-mú-mű... Ná – né – ní – nó – nú – nű...*). A hosszan ejtett mássalhangzók erősítik a zöngést. Szópárok, zöngés–zöngétlen, illetve a képzés helye szerint közeli hangpárok is segítik a pontos artikulációt (néhány példa: *néz–méz, bont–pont, pár–bár*). Ennél bonyolultabb hangsorú – az énekes beéneklésnél is alkalmazott – „*Mendegél a mandarin*”, valamint a „*Géza, kék az ég*” mondat, amit a begyakorolt artikuláció után hangerő- és hangmagasság-váltó gyakorlatként is lehet alkalmazni. Bonyolultabb és komolyabb hangképzés-technikai ismeretek után gyakorolhatók lassú tempóból gyorsulva a nyelvtörők vagy nyelvgyötrők „*Mit sütsz kis szűcs, tán sós húst sütsz kis szűcs?*” (Wacha 1992, 55). Itt már a szövegösszefüggés és a nyelvi moduláció hangoztatása is nélkülözhetetlen.

A koncentrációs gyakorlatok már begyakorolt, automatikus beszédtechnikai készségekkel számolnak, így a beszélőnek van ideje a logikai sorra figyelni („*Hétfőn én megyek tehozzád,*

kedden te jössz énhozzám, szerdán én megyek tehozzád, csütörtökön te jössz énhozzám, pénteken én megyek tehozzád, szombaton te jössz énhozzám, vasárnap én megyek tehozzád” (Montágh 1989, 193). Begyakorlás után meg lehet fordítani: *hétfőn te jössz énhozzám, kedden én megyek tehozzád...* stb.). Csoportos gyakorlás esetén tovább lehet nehezíteni: kánonban, vagy a két változatot párhuzamosan mondva. Ugyancsak nehezítés, ha ezt összekapcsoljuk a vitálkapacitás–erősítéssel: ilyenkor addig kell gyakorolni, amíg az egész szöveget egy levegővel sikerül elmondani.

Memoriter, szöveghangosítás és vitálkapacitás–erősítés egyszerre például Mándi Stefánia versfüzére, a *Csendíts rá*. A több (*labda, szó, hó, tojás, nyár* stb.) témára írt ritmikus, dallamos, rövid sorokból álló, képileg könnyen megfogható, hangoztatás szempontjából végtelen játékoságra lehetőséget adó versek egy levegőre való végigmondása hamar hozhat sikerélményt. Helyes hangsúllyal és hanglejtéssel igazi beszédtechnikai gyöngyszemek e versek:

*„Füleden
bepül,
a szádon
kirepül,
ha nem vagy
egyedül,
elkapja
pajtikád,
issza is,
vissza is
hajítja,
úgy röpül,
mint a
parittyá, ha jó,
- a szó”*

(Wacha 1997, 26–27).

Az időtartam-gyakorlatok a magánhangzók és a mássalhangzók hosszúságának, illetve rövidségének helyes ejtését segítik készség szintjére emelni a különböző helyen képzett konzonzánások megfelelő hangoztatásával, miközben a szavak ritmusát is elemezhetik a

hallgatók (pl: *szappan, szökken, szikkad, szíjjal, szellő; ősszel, asszony, hosszú, vissza, messze, pimasz, kamasz, tavasz, vadász, juhász*).

A hangsúlyozás gyakorlásában szó szerkezetektől indulva jutunk el a mondat-, illetve a szöveg hangsúlyokig. A következő példa jól szemlélteti a kommunikációs szándékhoz igazodó hangsúlyozást (az aláhúzás a hangsúlyt jelzi): *a szarvas agancsa* – ez a forma a birtokost hangsúlyozza, míg a hangsúlyváltás, vagyis *a szarvas agancsa* – a birtokot.

A piramismondatok megint csak bonyolult beszédtechnikai gyakorlatok. Lényegük, hogy az egyszerű tömondattól a beszélő eljusson a bonyolult szerkezetű, többszörösen összetett, több soros mondatig úgy, hogy a levegője elég legyen, miközben a szöveg egészét értelmezve olvassa a mondatonként más hangsúlyú, más-más értelmezési lehetőséget adó szöveget. A gyakorlatok többsége tipikus médiaszöveg: a rádiós-televíziós megszólalási idővel versenyezve bonyolultan megírt, minél több információt tartalmazó mondat (pl: *A Magyar Köztársaság. A Magyar Köztársaság kormánya. Németország kormánya.[...] A Magyar Köztársaság és Németország kormánya között korábban létrejött szóbeli megállapodás értelmében Budapestre látogató gazdasági szakemberek tiszteletére adott fogadáson részt vevő közéleti személyiségek véleményét figyelembe véve.*) Ezt még a képzett bemondó sem tudja tökéletesen blattolni. A médiaszakos hallgatók majdani munkájuk során gyakran fognak ilyen mondatokkal találkozni, ezért számukra egyaránt fontos a szövegegész értelmezése (mondatonként felépítve), a hangsúly- és mondatdallam-variációk tudatos alkalmazása, a megfelelő beszédtempó megválasztása, és nem utolsósorban a levegővel való megfelelő gazdálkodás. A beszédtechnikai gyakorlatok személyiségnevelő hatásúak is, hiszen gyakorlásuk során megtanulható az összpontosítás, s kialakítható az a beszéd, amely készséggé válva munkánk, életünk kifejezője és eszköze lesz.

A média szakos hallgatók beszédtechnikai képzésének csupán egyetlen kicsiny részére, a hangok hibás ejtésére és a helytelen beszédtempóra tért ki a vizsgálatom. Az oktatásban szereplő készségfejlesztési gyakorlatoknál azonban már felsoroltam a beszédtechnika többi területét. Most még a nyelvi kompetenciákat kell megemlíteni, hiszen a médiában dolgozók nemcsak a hallgatót–nézőt szolgálják, hanem egymást is. A nyelvhasználat területén mindenképpen, főként, ha külön szerkesztő írja a szövegeket, és a bemondó csupán interpretál. Fábíán Pál a rádióhírek nyelvezetéről írt tanulmányában idézi Deme Lászlót, aki a rádiószövegeket elemezve figyelmeztet arra, hogy a „szövegezőket kell arra bírni: igyekezzenek megtenni a lehető, azaz nem olvasásra fogalmazni, hanem felolvasásra” (Fábíán 1994, 9). Majd saját vizsgálódásait összegezve megállapítja: „a bemondók mentik

meg, ők teszik a hallgatók számára érthetővé, felfoghatóvá a gyakran botladozó szöveget” (Fábián 1994, 14). Manapság, a sűgőgépek világában – főként a televíziókban – már erre se számíthatunk, hiszen a bemondók, hírolvasók a sűgőgép tördelt, rövid tagolású szövegeit meredten blattolják, vagyis – hallgatói, nézői szemmel – előismeret és felkészülés nélkül olvassák, amiből érthető, tökéletes hangzó szöveget még a legfelkészültebb bemondó sem tud produkálni.

A képzésbe lépő hallgatók beszéde a külső világ tükre – közbeszéd. Ha az a média által is alakított közbeszéd igénytelen, „nem-norma”, akkor a hallgatók megfelelési vágya is ehhez alkalmazkodik. Ez a felpörgött tempójú felszínes világ magához akarja idomítani az ifjúságot is. Ez ellen csak képzéssel, oktatással lehet küzdeni. Örömteli tény, hogy a hallgatói korosztály még alakítható, gondolkodásban, igényességben is formálható. Ennek talán első lépcsője az önismeret, aztán a szemléletformálás (igénytelen felszínességből igényeset), szakmai tudás megalapozása, fejlesztése – esetünkben a beszédprodukciónak formálása beszédtechnikai gyakorlatokkal. A dolgozat tárgyát képező felmérésből látható, hogy a hallgatók kellően kritikusak – magukkal szemben is, a változtatásra, javításra van igényük, és természetesen sikeres jövőben bízva próbálják a lehető legtöbb ismeretet magukba szívni.

Összegzés

Kodály szavaival kezdtem, az ő gondolataival zárom dolgozatomat. Kodály szerint a nyelvromlásnak, a kiejtés torzulásának lélektani okai vannak. Ott romlik a kiejtés, „*ahol fogyasztékos a nemzeti öntudat és a velejáró felelősségérzet, ahol lelki tunyaság, közömbösség lép fel a saját nyelvvel szemben, ennek következménye a beszélőszervek ellazulása, kényelmeskedése, hibás ráigazítása: a rossz kiejtés*” (Kodály 1937, 293). Ezt a lelki–nyelvi tunyaságot, közömbösséget kell a pedagógusnak, médiamunkásnak megakadályozni, éppen saját példájával, gazdag nyelvünk színes és helyes használatával, megfelelő artikulációval, jó hangoztatással. Ha a jelen médiaszakos hallgatói jövőndő munkájukban érvényesíteni tudják mindezt, akkor van remény a pozitív nyelvi–tudati változásra!

BIBLIOGRÁFIA

- Aczél Anna (2012): Legismertebb kommunikátoraink többsége manapság súlyosan beszédhibás In: *Heti Válasz* [online] Újságíró: Osztovics Ágnes 2012.06.19. [2013.05.13.] < URL: <http://valasz.hu/itthon/legismertebb-kommunikatoraink-tobbsege-manapsag-sulyosan-beszedhibas-50359>
- Balázs Géza (1999): A média nyelvi normája.[online] [2012.11.13.] < URL: <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1241/124102.htm>
- Buda Béla (1986): A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Budapest : Animula Kiadó, 1986. 235 p.
- Csajághy György (2012): A magyar népzene egyes nyelvi-ritmikai kapcsolatai. In: Molnár Zsolt – Marác László – Molnárné Czeglédi Cecília (szerk.): Fogalom, hang, gyök és tanításuk. Budaörs : Magyar Anyanyelv-kutató és Tanításfejlesztő Kft., 2012. 322–338. p.
- Fábián Pál (1994): A rádióhírek nyelvezete 1988. február. In: Benczédi József (szerk.): A hatékony rádiózásért II. Budapest : Magyar Rádió nyelvi bizottsága, 1994. 7–14. p.
- Gósy Mária (2004): Fonetika, a beszéd tudománya. Budapest : Osiris Kiadó, 2004. 350 p.
- Gósy Mária (2005): Pszicholingvisztika. Budapest : Osiris Kiadó, 2005. 401. p.
- Gödéné Török Ildikó (2005): Az anyanyelvi nevelés lehetőségei az iskolára való előkészítésben. In: Géczy János – B. Nagy Ágnes – Szépe György (szerk.): Anyanyelvi nevelési tanulmányok I. Pécs : 2005. 99–109. p.
- Hernádi Sándor (2006): Beszédművelés. Budapest : Osiris Kiadó, 2006. 278 p.
- József Attila: Születésnapomra. In: József Attila összes versei. Budapest : Cserépfalvi Kiadás, é.n. 567 p.
- Kodály Zoltán (1964): A magyar kiejtés romlásáról. In: Bónis Ferenc (szerk.): Visszatekintés II. Budapest : Zeneműkiadó, 1964. 289–299. p.
- Kodály Zoltán (1954): Vessünk gátat kiejtésünk romlásának - Rádióelőadás 1938. szeptember 18-án. In: Szöllősy András (szerk.): A zene mindenkié. Budapest : Zeneműkiadó, 1954. 59–62. p.
- Lanstyák István (2007): A nyelvhelyesség mint nyelvi probléma. In: Kisebbségkutatás [online] 2007. 2. sz. [2013.05.13.] < URL: http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatasa/kk_2007_02/cikk.php?id=1479
- Montágh Imre (1989): Nyelvművesség. A beszéd művészete. Budapest : Múzsák, 1989. 220 p.

- Olaszy Gábor (2006): Hangidőtartamok és időszerkezeti elemek a magyar beszédben. Budapest : Akadémiai Kiadó, 2006. 188 p.
- Vékássy László (1994): Gondolatok a riporter, műsorvezetői magatartás néhány pályakövetelményéről. Vázlat. Budapest : Magyar Rádió Oktatási Osztály, 1994. 38 p.
- Wacha Imre (1992): A retorika vázlata. Budapest : A Magyar Rádió Nyelvi Bizottsága, 1992. 134 p.
- Wacha Imre (1994a): A rádióhírek megfogalmazásáról. 1988 február. In: Benczédy József (szerk.): A hatékony rádiózásért II. Budapest : A Magyar Rádió Nyelvi Bizottsága, 1994. 15–46. p.
- Wacha Imre (1994b): A sportrovat munkatársainak beszédéről. In: Benczédy József (szerk.): A hatékony rádiózásért II. Budapest : Magyar Rádió Nyelvi Bizottsága, 1994. 143–150 p.
- Wacha Imre (1997): Beszédművelés gyakorlószövegek. Budapest : Magyar Rádió, 1997. 134 p.

FRANG, GIZELLA

SPEECH PRODUCTION AND POSSIBILITIES OF ITS CORRECTION OF INCOMING STUDENTS
SPECIALIZED IN MEDIA

Students specialized in media are also trained at the University of West Hungary. Elocution and speech-technique have significant role in their subjects. The work done during the lessons always depends on the team's efficiency and the quality of their speech production. The speech production of the students differs during the various years of study – not only by the norms of the press-language but often by the norms of the standard language. This also includes creative writing skills, sentence formation and pronunciation. The most striking mistakes and problems are difficulties of articulation, nasality, deviant rhythm from norm, improper pronunciation of sibilants (sz-z-c-zs-cs), burring and dysphonia. In this study I would like to outline the status of the use of language and the communicative competence of the students.